

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

**ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО В СИСТЕМІ
РИНКОВИХ ВІДНОСИН**

Лекція з навчальної дисципліни
«ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ»

Для студентів спеціальності 073 Менеджмент

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«___» _____ 202__ р. протокол №___
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 11. ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО В СИСТЕМІ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

План

11.1. Сутність та об'єктивні умови підприємницької діяльності

11.2. Суб'єкти підприємництва та організаційно-правові форми підприємств

11.3. Форми об'єднань корпоративних підприємств

11.1. Сутність та об'єктивні умови підприємницької діяльності

Ринкова економіка неможлива без підприємницької діяльності і без підприємців, себто без діяльності вільних, активних і підприємливих людей, людей хазяйновитих, умілих організаторів і керівників. Тому ринкову систему господарювання варто називати системою підприємництва.

Підприємництво (підприємницька діяльність) - це самостійна ініціативна, систематична господарська діяльність, здійснювана на власний ризик і під особисту майнову відповідальність з метою досягнення економічних і соціальних та одержання прибутку.

У загальному плані **підприємництво** можна охарактеризувати як господарську діяльність, спрямовану на одержання вигоди і пов'язану із використанням самостійних ресурсів самостійного підприємства.

Підприємництво можна розглядати як *метод господарювання* і як *економічну категорію*.

Як *метод господарювання* підприємництво ґрунтується на економічній і юридичній самостійності господарських суб'єктів (підприємств), їх особистій відповідальності, господарському ризику, опирається на принципи самоокупності, саморегулювання, матеріальної заінтересованості, творчої, новаторської діяльності.

Як *економічна категорія* підприємництво відбиває певні економічні відносини і зв'язки між господарюючими суб'єктами з приводу одержання і розподілу доходів на основі економічної конкуренції.

Об'єктом підприємництва є господарська діяльність, а **суб'єктами підприємництва** - підприємці і підприємства загалом.

Підприємництво виконує такі **основні функції**:

- *творчу (інноваційну)* - генерування й активне використання новаторських ідей і пілотних проектів, готовність до виправданого ризику та вміння ризикувати в підприємстві;

- *ресурсну* - формування та продуктивне використання власного капіталу, а також інформаційних, матеріальних і трудових ресурсів;

- *організаційно-супровідну* - практична організація маркетингу, виробництва, продажу, реклами та інших господарських справ.

Підприємництву характерні певні *ознаки* та *принципи*.

Основні принципи підприємницької діяльності:

- *саморегулювання* - постійне прагнення підприємця досягати високої ефективності свого господарства, підтримувати ділову репутацію, дотримуватись високих морально-етичних норм та діяти в рамках чинного законодавства;

- *економічна заінтересованість* - полягає в задоволенні власного економічного інтересу, або отриманні вигоди, через задоволення певних суспільних потреб;

- *новаторство* - передбачає постійний пошук нових ідей, ресурсів і ринків.

Ознаки підприємництва як економічної діяльності:

- самостійність;
- новаторство;
- ініціатива;
- творчість;
- ризиковість;
- економічна та соціальна відповідальність;
- масштабність мислення;

- діловитість.

Фактори, що сприяють успіху у підприємницькій діяльності:

- вдало вибрана ідея (що, як і для кого виробляти);
- кваліфікація (наявність професійних знань і навичок);
- особисті зв'язки;
- наявність розвиненого ринку капіталів, особливо позичкового капіталу;
- стабільність законодавства та дієвість правосуддя;
- фортуна тощо.

Як показує світовий досвід, підприємці по-різному справляються зі своїми функціями, а тому виділяють **дві моделі підприємництва: класичне та інноваційне** підприємництво.

Класична модель підприємництва характеризує поведінку підприємця, спрямовану на отримання максимальної віддачі наявних ресурсів. Пересічний підприємець може виробляти один і той же продукт багато років можливо навіть дотримуючись вікової традиції, наприклад у випіканні хліба чи пивоварінні. Така репродуктивна діяльність властива переважній більшості підприємців.

Інноваційна модель підприємництва не замикається на наявних ресурсах, а спрямована на постійний пошук нового у виробництві, пошук нових ресурсів і нових ринків.

Потрібно розрізняти поняття **«підприємництво»** і **«бізнес»**. **Підприємництво** - одна з форм бізнесу. **Бізнес** (від англ. *business* - діло) - це будь-який вид діяльності, що приносить дохід, є джерелом збагачення. Тому бізнесом можна вважати не лише справді підприємницьку діяльність, а й усяку аферу, навіть злочин із корисливих міркувань.

Залежно від характеру діяльності виділяються такі **основні види підприємництва:**

- **виробниче підприємництво** характеризує підприємницьку діяльність у виробничій сфері, де створюються продукція;

- **комерційне підприємництво** має широкий і вузький зміст. У широкому розумінні комерція - це одна із функцій кожного підприємця, яка полягає в

укладанні торговельних угод, у просуванні товарів і послуг до споживача. У вузькому розумінні комерція - це суто торговельний бізнес, а комерсант - це торговець (посередник);

- *фінансове підприємництво* є особливим різновидом посередницького підприємництва, що спеціалізується на купівлі-продажі грошей, валюти цінних паперів, тобто фінансових активів.

Як бачимо, підприємницька діяльність справді є багатогранною за своїм змістом, вона мобілізує людей активних, змушує їх полишити віджилі стереотипи мислення, постійно вишукувати способи збільшення прибутку та намагатися досягнути перспективу власного бізнесу.

11.2. Суб'єкти підприємництва та організаційно-правові форми підприємств

Необхідною умовою забезпечення злагодженої співпраці усіх господарюючих суб'єктів (зокрема підприємців) та персональної відповідальності за заподіяну шкоду іншим учасникам господарської діяльності є регламентація державою організаційно-правових форм господарювання.

Організаційно-правова форма господарювання - це форма здійснення господарської діяльності з відповідною правовою основою, яка передбачає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності по зобов'язаннях підприємства, порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування тощо.

Господарське законодавство поділяє суб'єктів підприємництва на два види: **фізичні та юридичні особи**.

Під **підприємцями-фізичними особами** розуміються громадяни, котрі не обмежені законом у правоздатності, можуть реалізувати себе як підприємці і мають для цього певний капітал. Українське законодавство забороняє займатися підприємницькою діяльністю громадянам, котрі мають *непогашену судимість*, та *державним службовцям*.

Під **юридичними особами** розуміються організації, створені і зареєстровані у встановленому законом порядку.

Ознаки юридичної особи:

- певний юридичний статус (офіційне найменування та адреса);
- статут;
- банківські рахунки;
- печатка;
- ідентифікаційний код;
- самотійний баланс;
- товарний знак.

Юридичні особи функціонують у вигляді підприємств (фірм) або компаній, а також організацій, установ, закладів.

Таким чином, **підприємство** - це самотійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних і особистих потреб шляхом систематичного ведення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності.

Суб'єкт господарювання вважається підприємством за наявності:

- володіння правом юридичної особи;
- наявність трудового колективу;
- закінчений цикл відтворення (вироблена продукція набуває форми товару);
- самотійне ведення виробничо-господарської діяльності;
- ведення справи на принципах господарського або комерційного розрахунку.

Підприємств існує багато і всі вони вирізняються за певними ознаками. Тому прийнято їх класифікувати (групувати) за певними ознаками (табл. 11.1).

Найбільш поширені у світі організаційно-правові форми підприємств:

1) **Одноосібне володіння** - це підприємство, власником якого є одна особа або сім'я. Це найпоширеніша форма бізнесу в країнах з ринковою економікою.

Основними об'єктами одноосібного володіння є крамниці, ремонтні майстерні, перукарні, ательє, підприємства громадського харчування, які зазвичай є невеличкими підприємствами.

Таблиця 11.1.

Класифікація підприємств

ОЗНАКА	ВИДИ ФІРМ (ПІДПРИЄМСТВ)
Характер діяльності	Промислові, сільськогосподарські, торговельні, транспортні, будівельні, банківські, страхові, консалтингові, аудиторські, лізингові, туристичні тощо. У свою чергу промислові поділяються за видами діяльності на взуттєві, текстильні тощо, торговельні — на оптові, роздрібні, експортні, імпортні тощо.
За розміром (основного капіталу, чисельністю працівників, оборотом тощо)	Великі, середні, малі.
За формою власності	Приватні, державні, комунальні
За національністю	Вітчизняні, іноземні
За метою діяльності	Комерційні й некомерційні (біржі, благодійні фонди тощо)
За формою організації	<ul style="list-style-type: none"> • одноосібні; • фермерські; • кооперативні; • товариства (на паях); • акціонерні товариства (приватні і публічні); • державні, у тому числі казенні (неакціоновані); • комунальні тощо

2) **Товариство (партнерство)** - це підприємства, утворені на основі угоди між засновниками шляхом внесення паїв (внесків) у статутний капітал. Учасниками товариства можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

За характером об'єднання капіталів та рівнем відповідальності товариства поділяються на:

- **повне товариство** - це об'єднання капіталів двох або більше осіб для спільної підприємницької діяльності, учасники якого несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном;

- **командитне товариство (товариство на вірі)** - це товариство, у якому об'єднують капітали не тільки дійсні партнери, що несуть солідарну відповідальність за борги товариства усім своїм майном, а й вкладники, або пасивні партнери, що несуть відповідальність лише в межах власних внесків.

Сукупна частка вкладників не повинна перевищувати 50% статутного капіталу товариства;

- **товариство з додатковою відповідальністю** - це товариство, що об'єднує капітали і підприємців, які відповідають за боргами товариства не лише своїми внесками до статутного фонду, але й при недостатності цих сум — додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до особистого внеску;

- **товариство з обмеженою відповідальністю** - це товариство, статутний капітал якого формується на основі пайової участі його членів, кожен із яких несе лише обмежену майнову відповідальність за зобов'язаннями товариства, тобто відповідає лише в межах особистого внеску. У західних країнах таке товариство називають «*limited*», або скорочено *LTD*.

3) **Акціонерне товариство** - це форма підприємства, капітал якого утворюється на основі об'єднання капіталів фізичних і юридичних осіб шляхом емісії цінних паперів — акцій, а акціонери несуть обмежену відповідальність за результати діяльності свого товариства, тобто кожен із них ризикує лише капіталом, вкладеним в акції.

У країнах з розвинутою ринковою економікою акціонерне товариство (корпорація) є домінуючою формою підприємництва. Зауважимо: підприємницькі форми, створені на акціонерній основі по-різному називаються в різних країнах. Так, у США їх називають корпораціями, в Англії - компаніями, у Німеччині та Франції — відповідно акціонерними та анонімними товариствами. В Україні вони закріпилися як акціонерні товариства.

Акція — це пайовий цінний папір (титул власності), що засвідчує участь його власника в капіталі акціонерної корпорації і дає йому право на участь в управлінні справами корпорації (право «голосу»), право на отримання інформації, право на отримання частки прибутку корпорації (дивіденду) і право на отримання відповідної частки вартості майна корпорації у випадку її самоліквідації.

Вищим органом управління акціонерним товариством є **загальні збори акціонерів**, які скликаються не рідше одного разу на рік.

У відповідності з практикою багатьох розвинених країн **акціонерні товариства** поділяються на два типи:

- **приватні акціонерні товариства** – це товариства, акції яких розподілені серед вузького, наперед визначеного кола осіб і не поступають у вільний продаж;

- **публічні акціонерні товариства** - це товариства, акції яких, навпаки, поступають на відкритий ринок і постійно обертаються на ньому.

Порівняльна характеристика основних організаційно-правових форм підприємств приведена на в табл. 11.2.

Таблиця 11.2

Порівняльна характеристика основних організаційно-правових форм підприємств

Форми підприємництва	Переваги	Недоліки
Одноосібні фірми	<ul style="list-style-type: none"> • простота організації, доступність і гнучкість; • повна самостійність, свобода й оперативність дій; • максимальна заінтересованість в отриманні доходу; • конфіденційність дій (виключна довіра). 	<ul style="list-style-type: none"> • необмежена відповідальність за борги; • труднощі залучення додаткового капіталу; • бракує універсальних знань і навичок.
Товариства	<ul style="list-style-type: none"> • можливість об'єднання капіталів та зусиль; • легкість утворення; • колективне управління. 	<ul style="list-style-type: none"> • можливі конфлікти власників; • вихід учасника може привести до розпаду товариства.
Корпорації	<ul style="list-style-type: none"> • обмежена особиста відповідальність за борги компанії; • ліквідність прав власності; • можливість необмеженого зростання власного капіталу та залучення довгих і дешевих кредитів; • залучення професійних менеджерів; • ефект масштабу виробництва та поглиблена спеціалізація праці; • компанія існує незалежно від зміни власників. 	<ul style="list-style-type: none"> • організаційні труднощі при створенні корпорації; • публічна відкритість компанії; • можливість зловживання владою з боку менеджменту та основних власників; • громіздкість і бюрократизація управління; • подвійність оподаткування (прибутку + дивідендів).

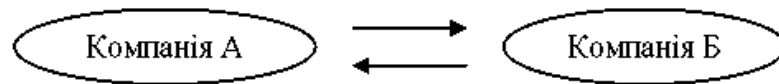
11.3. Форми об'єднань корпоративних підприємств

Зручним і поширеним у світовій практиці способом об'єднання корпоративних підприємств є володіння частками прав власності (паями,

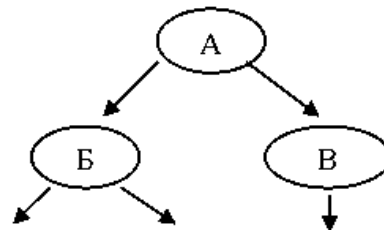
акціями). Ним забезпечується фінансовий контроль та підпорядкування інших компаній власним інтересам.

Основними способами об'єднання компаній на основі володіння частками прав власності (капіталу) є:

- *перехресне (взаємне) володіння пакетами акцій*

- *ланцюгове володіння акціями (система участі у капіталі)*

Економічна інтеграція, як і суспільний поділ праці, є важливою формою організації господарських процесів. **Економічна інтеграція** - це об'єднання в єдину систему різних господарських ланок (фірм, галузей, економік ряду країн).

На рівні фірм (компаній) інтеграція здійснюється у трьох формах:

1) *горизонтальна інтеграція* - об'єднання фірм що виготовляють однотипну продукцію (наприклад, молокозаводів, хлібозаводів, аптек або банків);

2) *вертикальна інтеграція* - об'єднання фірм різних галузей, пов'язаних між собою єдиним технологічним ланцюжком (від видобутку сировини до виготовлення готової продукції);

3) *конгломератна інтеграція* - об'єднання фірм різних галузей, технологічно не пов'язаних між собою.

На основі економічної інтеграції утворюються багатогалузеві корпорації у таких формах:

- *концерн* - це об'єднання багатьох підприємств різних галузей економіки на основі їх фінансової залежності від одного чи групи учасників об'єднання, з централізацією ряду функцій (виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності) Концерн має вигляд багаторівневої структури, наверху якої розміщується головна (материнська) компанія - *холдинг*, а

нижні яруси утворюють *дочірні* та *внучаті* компаній. *Холдинг* - це окрема або спеціально створена партнерами компанія, яка володіє контрольними пакетами акцій інших компаній;

- **конгломерат** - це диверсифікований концерн, що об'єднує широке коло підприємств, технологічно *не пов'язаних* між собою.

- **консорціум** - тимчасова угода між кількома корпораціями про спільну реалізацію великомасштабного промислового чи фінансового проекту.

Потужні диверсифіковані концерни зазвичай включають у себе також фінансово-кредитні установи, трансформуючись таким чином у **фінансово-промислові групи (ФПГ)**. Такі корпоративні утворення дають змогу акумулювати значні фінансові ресурси для здійснення капіталовкладень і міжгалузевого перерозподілу капіталу.

Згідно з чинним законодавством України існує два основних типи об'єднань підприємств: *інституціональні* та *добровільні*.

Діяльність *інституціональних* об'єднань започатковується в директивному порядку міністерствами та Кабінетом Міністрів України. Серед них розрізняють *науково-виробничі*, *науково-технічні* об'єднання і такі, що належать до агропромислового комплексу, будівництва та житлово-комунального господарств.

Найпростіші форми договірних об'єднань підприємств в Україні:

- **асоціація** - найпростіша форма договірних об'єднань підприємств з метою постійної координації підприємницької діяльності;

- **корпорація** – акціонерна форма власності, що передбачає колективне володіння власністю, концентрацію функцій управління підприємствами в руках професійних менеджерів, тобто об'єднання на основі інтеграції їх науково-технічних, виробничих та комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень у централізований орган управління;

- **консорціум** – тимчасове статутне об'єднання промислового та банківського капіталу для реалізації певної спільної мети – підприємницької ідеї, інвестиційного проекту тощо;

- **концерн** – форма статутних об'єднань підприємств, для якої характерна єдність власності й контролю, найчастіше з використанням принципу диверсифікації виробництва, коли концерн інтегрує підприємства різних галузей народного господарства. Після такого об'єднання підприємства втрачають господарську самостійність;

- **холдинг** – організаційна форма об'єднання капіталів, товариство, яке безпосередньо не займається виробничою діяльністю, а використовує власні кошти для придбання контрольних пакетів акцій інших підприємств;

- **фінансова група** – об'єднання юридично та економічно самостійних підприємств різних галузей народного господарства. Фінансову групу очолює один або кілька банків, які розпоряджаються капіталом підприємств, що входять в неї, і координує всі сфери діяльності цих підприємств.